

ГЕНЕРАТИВЕН ПРИСТАП КОН СИНТАКСАТА

Автор: Виолета Николовска

Рецензенти:

Проф. д-р Блаже Китанов

Проф. д-р Билјана Ивановска

Лектура:

Виолета Николовска

Издавач:

Виолета Николовска

Компјутерски дизајн: Јован Алексовски

Печат:

Аутопринт Т. А. д.о.о. Скопје

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

81-116.6Чомски, Н.

81'364'367

НИКОЛОВСКА, Виолета

Генеративен пристап кон синтаксата / Виолета Николовска. - Скопје

: В. Николовска, 2016. - граф. прикази ; 115 стр.

Фусноти кон текстот. - Библиографија: стр. 111-113

ISBN 978-608-66020-0-0

а) Генеративна лингвистика - Теоријата на Ноам Чомски б)

Генеративна синтакса

COBISS.MK-ID 102011146

Вовед

Целта на овој труд е да ја прикажеме доминантната меѓу формалните теории на универзалната граматика, теоријата на Н. Чомски, и тоа во нејзиниот развој (од првата фаза, претставена во „Синтаксичките структури“, од 1957 г., до појавата на управувачко-поврзувачката теорија, што се презентира во јавноста од почетокот на деведесеттите години од минатиот, 20-ти век).

Трансформативно-генеративната граматика на Н. Чомски се смета за доминантна теорија со формален пристап. Едно од поважните прашања што го карактеризираат методолошкиот (и теориски) пристап кон граматиката е прашањето за природата на објектот на лингвистичкото истражување. Според Н. Чомски, јазикот е множество структурни описи на речениците (при што, еден целосен структурен опис ги определува /делумно/ звукот и значењето на јазичните изрази). Структурниот опис на реченицата е формален објект што се состои од бројни формални претставувања: претставување на звукот на изразите (во рамките на системот фонолошки единици со нивните фонетски претставувања); спецификација на значенските граматички единици (морфемите); претставување на структурните уредувања на граматичките единици; претставување на значењето на исказот (како изведено од значењето на единиците и нивната конфигурација). Значи, јазикот се смета за (потенцијално неограничено) множество на вакви претставувања. Со оглед на тоа што конститутивните елементи на структурните описи се всушност елементи на граматиката, јазикот како општ концепт, како што забележуваат В. А. Фоли и Р. Д. Ван Велин, во овој пристап е редуциран до граматика и, согласно со тоа, лингвистиката е редуцирана до граматички студии. Како последица на ваквата дефиниција на јазикот, доаѓа до ограничување и на објектот на лингвистичкото истражување до фонолошки, морфолошки и синтаксички истражувања, а од доменот на семантиката, во лингвистичкото истражување влегуваат само оние семантички аспекти што ја конституираат „логичката форма“¹, т.е. оние аспекти на семантичка интерпретација што се стриктно определени од граматиката: врските на анафора, обемот на негацијата и на квантификаторите, тематските односи (семантичките улоги). Значењето на зборовите и целосната семантичка интерпретација на изразите (што вклучува не само лингвистичко знаење) се надвор од интересирањата

¹ Концептот на „логичката форма“, во рамките на управувачко-поврзувачката теорија на Н. Чомски, ќе биде објаснет во последниот дел од овој труд што е посветен на генеративната граматика.

на претставниците на формалниот пристап кон универзалната граматика². Според Н. Чомски, основна цел на лингвистичките истражувања е да се објасни (експланаторна адекватност на теоријата) како луѓето го усвојуваат мајчиниот јазик т.е. јазичната компетенција, замислена како ограничен број правила што генерираат неограничено множество структурни описи. Овие правила се дел од (општо)човековата способност (компетенција) да зборува јазици, и, според Н. Чомски, оваа човекова способност е независен „модул“, „орган“ во умот, што е во интеракција со други ментални модули само при актуелната употреба на јазикот во конкретна ситуација. Целта на лингвистиката е да ја опише оваа, според Н. Чомски вродена, јазична способност („language acquisition device“: средство за јазично усвојување). Обидите тоа да се оствари се: 1. дадена појава се изведува (подведува) (п)од принцип или правило што се претставува како дел од таа јазична способност; 2. се покажува дека дадено правило или ограничување и сл. е дел од вродените ментални структури. Перформансата, во најдобар случај, е индиректен одраз на компетенцијата, а како метод за да се изучи компетенцијата се зема определувањето на граматичноста на речениците што илустрираат теориски конструкти. Од ваквите судови за граматичноста и (не)синонимизацијата лингвистите ги изведуваат принципите за конструирање на реченици и го конструираат моделот на јазична компетенција што се состои од множество генеративни правила за изведување на структурни описи. Формалниот пристап, секако со извесни разлики во теориските решенија, го застапуваат, освен Н. Чомски (со неговата управувачко-поврзувачката теорија), и застапниците на лексичко-функционалната граматика (Џ. Брезнан, Р. Каплан), релационата граматика (Д. Перлмутер и П. Постал), граматиката на генерализирана фразна структура (Џ. Газдар, Е. Клајн, Џ. Пулам) и граматиката на фразна структура управувана од главата на структурата (К. Полард и И. Сер)³.

За застапниците на функционалниот пристап кон универзалната граматика јазикот е систем за комуникација и мора да се изучува во однос на неговата улога во комуникацијата. Јазикот се разгледува како компонента на човековата социјална активност, а лингвистичкото однесување (прашување, тврдење, ветување, наредување, посакување, барање) како социјално однесување. Според застапниците на

²Како исклучок од кажаново се јавува категоријалната граматика на Монтегју (и на неговите следбеници генеративисти), поставена со примена на формален логички апарат, но со земање предвид насемантиката на синтаксичките конструкции.

³ Оригиналните имиња на теориите се: Government and Binding Theory; Lexical Functional Grammar, Relational Grammar, Generalized Phrase Structure Grammar, Head-driven Phrase Structure Grammar.

функционалниот пристап, јазикот е една форма на социјална активност, поточно, една форма на комуникативна социјална активност (а не множество структурни описи на речениците). Разбирањето на јазичната структура бара разбирање на функциите што ги исполнува јазикот, од кои комуникативната функција е примарна, односно, за да се разбере формата (структурата), потребно е да се разбере функцијата⁴. Со оглед на тоа што во функционалните теории јазикот е пошироко дефиниран одошто во формалните, и обемот на лингвистичкото истражување е поширок. Во доменот на лингвистичкото истражување влегуваат (чисто лингвистичките дисциплини) фонологија, морфологија, синтакса и семантика, но фокусот на интересирањето е поразличен: тие се анализираат, се согледуваат во социјален контекст. Лингвистите, застапници на функционалниот пристап, имаат усвоено т.н. „хипотеза на зависност“ (dependency hypothesis): „кој и да било аспект од лингвистичката структура може да зависи, да содејствува или да креира (извесен аспект) од социјалниот контекст“⁵. Значи, главното внимание во функционалниот пристап е насочено кон природата на јазичните единици што е зависна од контекстот. Поради хипотезата на зависност, за лингвистичкото истражување директно се важни и анализите на говорните чинови (потврдување, прашување, заповедање, барање, ветување, со кои се занимаваат и некои филозофи на јазикот и прагматичари, меѓу кои Џ. Остин, Џ. Р. Серл, П. Коул, Џ. Л. Морган), говорните активности (во различни култури и општества, кои ги опишуваат етнографи на комуникацијата, меѓу кои спаѓаат и Д. Хајмз, Р. Бауман и Џ. Џ. Гамперз) и социокултурните ситуации што ги определуваат. Застапниците на функционалниот пристап се заинтересирани за јазикот, а не (чисто) за граматиката, и за разбирањето на јазикот како средство за комуникација, а не за некој негов одделен сегмент. Централниот концепт за формалистите беше, како што погоре наведовме, јазичната компетенција (според Н. Чомски: несвесното знаење на множеството правила што го определуваат неограниченото множество структурни описи на речениците). Што се однесува до функционалистите, за нив јазичната компетенција не е само знаење на множеството правила, туку таа вклучува и еден вид на, според Д. Хајмз наречена „комуникативна компетенција“: компетенција што е во врска со социокултурните норми и социјалните ограничувања во употребата на јазикот. Во доменот на оваа компетенција спаѓа и способноста на говорителите на јазикот да откријат дали дадена

⁴ Ова не значи дека се запоставува значењето на т.н. „креативен аспект“ на јазикот (способноста на говорителите да произведуваат и да разбираат неограничен број реченици), што особено ја истакнуваат застапниците на формалниот пристап.

⁵ Преземено од W. A. Foley, R. D. Van Valin, 1984: 9.

низа реченици конституира текст или не. Застапниците на формалниот пристап го поставуваат и прашањето каква е природата на способностите што човекот ги има за усвојување на јазикот. Според формалистите, рековме, когнитивните структури за јазично усвојување се независни од другите когнитивни структури (според В. А. Фоли и Р. Д. Ван Велин, ваквото сфаќање произлегува од нивната дефиниција за јазикот=граматика). Комуникативната компетенција, формалистите би ја разложиле на две независни компоненти: граматичка и прагматичка компетенција, и би се занимавале со првата, додека, пак, функционалистите ги интересираат и двете компоненти: граматичките аспекти на јазичната употреба и влијанието што врз нив го вршат (и заемното дејство што го имаат со морфосинтаксичкото ниво) прагматичките аспекти. Според функционалистите, исти когнитивни структури играат улога при усвојувањето на граматичката и при усвојувањето на прагматичката компетенција, и поради тоа, хипотезите што ги поставуваат мораат да бидат проверени не само со лингвистички туку и со психолошки и невролошки факти. Двата пристапа кон граматиката се разликуваат и во однос на одговорите на прашањето: по што јазиците се разликуваат, а по што се слични. За формалистите, заеднички за сите јазици се правилата за генерирање на структурните описи на речениците, а за функционалистите, покрај овие морфосинтаксички правила, универзални се и дискурсивните и социолингвистичките фактори што содејствуваат со нив (универзалии што се однесуваат на меѓудејството на формата и комуникативната функција на јазикот). Функционалистите не ги објаснуваат морфосинтаксичките појави само преку означувањето на односите меѓу лингвистичките форми туку и преку прагматичките принципи, дискурсивните и социолингвистичките универзалии сооднесени со карактеристиките на комуникативните системи воопшто, со механизмите на перцепција кај човекот и посебно со содејството на социјалните фактори. (Значајно објаснување е она не само што ги објаснува појавите туку она што отвора нови прашања и истражувањето го придвижува кон ново ниво.) Лингвистичката анализа вклучува и анализа на актуелната употреба на јазикот во социјален контекст, наративни текстови и други форми на дискурсот. Кај формалистите, јазичниот опис се состои во опис на множеството правила што ги определуваат структурните описи на речениците и нивното меѓусебно дејство при деривацијата на речениците. Кај функционалистите се опишуваат компонентите на комуникативниот систем и нивното меѓусебно дејство. Главно, се разликуваат четири компоненти: 1. систем на глаголска семантика и аргументски функции; 2. морфосинтаксички систем; 3. прагматички

систем (што вклучува поими како: „илокуционен ефект“, „пресупозиција“, „определеност“, „тематичност“); 4. систем на социјални норми што управуваат со различните видови говорни чинови и активности. Како прашања се поставуваат: а) кои се концептите и елементите што ги сочинуваат овие системи и какви се нивните особености; б) како содејствуваат овие различни компоненти. Според застапниците на функционалниот пристап (за разлика од нивните опоненти), овие компоненти, иако може да се изделат, не се автономни. Напротив, морфосинтаксата на реченицата може да се разбере само со оглед на семантичките и прагматичките функции на нејзините конститутивни членови, и поради тоа како главна задача на описот се поставува комплексното меѓудејство на формата и функцијата во јазикот. Најважна анализа е анализата на меѓудејството на компонентите, бидејќи тука се откриваат функциите на јазичните елементи. Сепак, ова не значи дека функционалните теории се теории на перформансата. Тие, според В. А. Фоли и Р. Д. Ван Велин, се теории на системите, а не на актуелното однесување. Тие се обидуваат да го опишат меѓудејството на синтаксата, семантиката и прагматиката во типовите на говорни активности, а не да прогнозираат која конструкција ќе се појави во еден актуелен, конкретен говорен чин. Меѓу функционалните теории нема доминантна теорија како што меѓу формалните е теоријата на Н. Чомски. Тука би ги споменале: граматиката на улоги и референции (В. А. Фоли и Р. Д. Ван Велин), когнитивната граматика (Р. В. Ленгекер), теоријата на граматички конструкции (Џ. Лејкоф, Ч. Филмор, Кеј, Џ. Д. О’Конор) и теориите засновани на анализа на дискурсот (на П. Џ. Хопер и С. А. Томпсон и на Т. Живон)⁶.

Секако, меѓу теориите и од едниот и од другиот пристап кон универзалната граматика има многу разлики. Некои од теориите се обидуваат да го премостат јазот меѓу едниот и другиот пристап. (Како примери В. Крофт ги приведува: лексичко-функционалната граматика /што во синтаксичката анализа вклучува елементи и на структурата на дискурсот/ и функционалната граматика на С. Куно /изградена главно врз база на генеративни правила/).

⁶ Оригиналните имиња на теориите се: Role and Reference Grammar, Cognitive Grammar, Grammatical Construction Theory, (the discourse based theories) (в. W. Croft, 1991: 2).